

Mano vaikystė

Gimiau 1930 m. liepos 19 d. Utenos apskrityje, Alantos valsčiuje, Skudutiškio parapijoje, Kaniūkų kaime. Šeimoje gimiau trečia, už mane vyresnė buvo sesuo Ona ir brolis Antanas. Tėveliai Steponas Kraujelis ir mama Anelė Pagalytė–Kraujelienė tuo metu gyveno pasiturinčiai, žemės turėjo apie 25 ha, samdydavo berną, mergą ir piemenį. Kiek prisimenu, trobesių buvo daug, didelis sodas, laikydavo daug galvijų. Visą ūkį tvarkė tėčio mama – Natalija Kraujelienė, ir tėtis. Senelis jaunas žuvo, pasibaidė arklys jis žuvo pakliuvęs po ratais. Tuo metu tėčiui buvo tik 11 metų ir jis jau turėjo ūkininkauti. Jaunesnį tėčio brolių išleido mokytis kunigu. Tiksliai neprisimenu, kiek jis ten mokėsi... Pabėgo iš seminarijos ir apsivedė. Taigi abu broliai gyveno su šeimomis kartu su močiute. Mes jau buvom 5 vaikai. Labai smagu buvo. Vasarą piemeniui padėdavom karves ganyti. Per karščius gindavom karvutes prie Vastapų ežero. Jos puldavo į vandenį atsigerti, o aš šaukdavau, kad karvutės skęsta. Dar prisimenu, kaip mama rudenį žadindavo mus anksti ryte, kad surinktume sode nukritusius obuolius ir kriaušes. Pintines pririnkdavome, o parnešt nepajėgdavome...

Gerai prisimenu kaip rudenį atvažiuodavo pirkliai, dažniausiai tai buvo žydai. Mes, vaikai, jų laukdavome, atveždavo mums riestainių, saldainių. Supirkdavo jie grūdus, bulves, galvijus, paukščius, daržoves, vaisius. Kai kada ir nakvodavo. Tėtis su žydais-pirkliais gerai sugyveno, jam atveždavo reikalingas ūkiui prekes, nereikėdavo pačiam į turgų važiuoti, nes nebuvo ir laisvo laiko. O mums labai patikdavo, kai žydai melsdavosi – užsidėdavo tokį raga, tai mums, vaikams, buvo didelė pramoga, bet močiutė pastebėjus uždarydavo mus į kamara, kad netrukdytume jiems melstis.

Tiksliai neprisimenu, kokiais metais, nes dar buvau maža – močiutė ištekėjo už kaimyno našlio Antano

Karvelio. Tuomet ūkį pasidalijo į tris dalis: tėčiui, dėdei Pranui ir močiutei. Tėtis dar turėjo ir sesę Oną, kuri ištekėjo už žymiai vyresnio „amerikono“ emigranto Pinkevičiaus, kuris ją išsivežė į Ameriką. Mes, vaikai, jos nematėm, nes viskas vyko iki mums gimstant, liko tik nuotraukos.

1937 m. žmoms iš kaimo kėlėsi į vienkiemius, bet ten mažiau žemės davė, nes ji buvo derlingesnė. Vėliau tėtis gailėjosi, kad nepasiliko kaime. Man tada buvo 7 metai.

Po manęs (1932 m.) gimė dvynukai Alfonsas ir Konstancija. Gimė neišnešioti (septintą nėštumo mėnesį), mirė maži, net mėnesio neišgyveno. 1934 m. gimė broliukas Bronius, už mane 4 metais jaunesnis. Buvo gabus, mokėsi penketais, labai gražiai dainavo, gerai piešė, kopijuodamas paveikslėlius, iš molio lipdydavo miestus. Gaila, nebuvo lemta jam gyventi, siautėjo difterito infekcija, mirė 1944 m. Tokio pat amžiaus mirė ir kaimynų mergaitė. Aš taip pat sirgau, bet man dar nebuvo lemta mirti. Labai gaila buvo broliuko, verkiau ir prašiau Dievulio, kad ir mane paimtų. Tai buvo didžiulė netektis mūsų šeimai. Po to dar gimė keturios sesutės: Anelė (1936–2014), Bronė (1938 m.), Janina (1943 m.) ir jauniausioji – Stefanija (1945–2016). Tada Lietuva jau buvo rusų okupuota.

Į mokyklą mane tėveliai išleido devynių metų, aš jau namuose buvau daug pramokusi: puikiai skaičiau knygas, rašiau be klaidų, matematikos mane mokė brolis Antanas. Tai buvo mano pirmas mokytojas. Mokykloje nebuvo ką veikti, man viskas buvo aišku, ką mokytoja pasakoja, buvau mokytojos padėjėja – ko vaikai nesuprasdavo, aš turėdavau paaiškinti jiems. Penketais baigiau Kaniūkų pradinę mokyklą. Vienintelį kartą buvau nubausta. Bet ir tuomet ne aš buvau kalta, o mano vyresnioji sesutė Ona. Ji tada jau mokėsi ketvirtoje klasėje, o man buvo pirmoji diena mokykloje. Pertraukos metu ketvirtokės žaidė kamuoliu ir pro atvirą langą įmetė jį į klasę. Klasėje sėdėjo mokytoja ir buvo užsirakinusi duris, kad vaikai netrukdytų. Mano sesuo liepė man įlipti pro atdarą langą ir išmesti kamuolį, ką aš ir padariau. Įšokau į klasę, žiūriu – prie staliuko sėdi mokytoja ir tikrina mokinių sąsiuvinius. Atsigręžusi į mane sušuko: „Į kampa!“ Aš visa drebėdama atsistojau į kampa. Mokytoja pakvietė mokinius į klasę, parodė į mane, paaiškino mokiniams, kad šokinėju pro langą ir paklausė, ką su manim daryti. Mokiniai pasiūlė nukryžiuoti, prikalti prie sienos. Aš pagalvojau, kaip čia man greičiau numirti, kad nespėtų manęs

nukryžiuoti. Ėmiau klykti, net mokytoja išsigando, pasodino mane į suolą, liepė apsimaminti ir šį kartą atleido. Tai buvo pirmas ir paskutinis bausis mokykloje nutikęs įvykis. Ir šiandien prisimenu tos mokytojos vardą ir pavardę. Tai buvo vokiečių kilmės moteris – Jadvyga Habermasaitė. Kai rusai okupavo Lietuvą, ji dingo. Po to įvykio ilgai naktimis klykdavau pro miegus, matydavau, kaip mane kala prie sienos. Sesuo Ona uždraudė tą įvykį pasakoti mamai. Mama mane girdė žolelėm, o sesuo aiškino, kad tai man nuo per didelio knygų skaitymo.

Mokykloje rytais prieš pamokas kalbėdavom maldą. Ant sienos kabėjo šventas paveikslas ir kryžius. Vieną rytą žiūrėjim – vietoj švento paveikslo pakabintas kitas. Jame pavaizduotas bausis senis su juodais ūsais. Ir kryželio nebėra... Išsigandę susirinkom, o mokytoja pasakė, kad maldos nekalbėsime, dainuosim „internacionalą“. Išdalino visiems po lapą, liepė išmokti ir nuo rytdienos, vietoj maldos, dainuosim naują kūrinį – „internacionalą“. Mano balsas buvo neblogas, šventas giesmes aš vesdavau, o šitos, sakau, aš nedainuosiu. Mokytoja paklausė – kodėl? Atsakiau, kad man tas dėdė nepatinka... Mokytoja pagrasė pirštu. Kur dingsi, dainavom, rėkdavom visi vienu balsu, bausiu buvo klausytis.

Kartą atėjo į klasę mūsų kaimo komjaunuolis Kairys, vardo neprisimenu, ir pradėjo aiškinti, kad vyresnių klasių vaikams reikia įsirašyti į pionierius, o mums, mažesniems, į spaliukus. Pažadėjo visiems raudonus kaklaraiščius, „garbingą“ Stalino anūkų pavadinimą. Aš laiminga parbėgau iš mokyklos, pranešiau mamai, kad rytoj jau busiu spaliukė – Stalino anūke. Močiutė sako: o kaip gi aš, nesupratau gerai?. Sakau – kaip buvai močiutė, taip ir būsi. Vakare tėtė parėjo iš lauko darbų. Mama sako: mūsų Vitutė į partiją rytoj ruošiasi užsirašyti. Tėtė parodė diržą, sako: matai – pabandyk... Labai išsigandau, niekas manęs nemušė diržu, iš viso nebuvau ragavusi „beržinės košės“. Puoliau ant kelių prieš tėtį, sakau aš tikrai nebūsiu spaliuke, tik nebausk manęs. Tėtė pavalgė vakarienę ir dingo niekam nieko nesakęs. Mama liepė mums pasimelsti ir eiti miegoti, o pati nesiruošia gult, laukia... Tėtė parėjo, mama klausia: kur taip ilgai buvai? Sako: – pas Kairį, pasakiau, kad mano vaikų į jokias partijas rašytis neagituotų, kai savo turėsi, galėsi kaip norėsi elgtis, mano vaikų neliesk... Mama bijojo, kad tėčio už tai neįkištų į kalėjimą, bet nieko, tą kartą nutylėjo, o kai prasidėjo karas, Kairys bėgo į Rusiją. Vokiečių lėktuvai visą ešaloną subombardavo, žuvo jis su tėvais ir sesute, ten daug lietuvių žuvo, kurie bėgo į Rusiją. Į mokyklą daugiau tokie „draugai“ neatėjo. Prasidėjo karas.

Paauglystė, karas

1941 m. ruošiausi pirmajai komunijai, vaikščiojom į Skudutiškį. Klebonas Čelkus mus mokė, labai gražiai ruošė, buvo surikiavęs porom. Aš, kaip pirmūnė, turėjau garbės stovėti pirma su Irute Lauciūte – policininko ir mokytojos dukra. Mes abi buvom gabiausios ir geros draugės. Mane parsivesdavo namo, jos mama pavaišindavo. Laukiau tos šventės!

Pagalčiau sulaukiau, mama papuošė nauja suknele, nuėjom į Skudutiškį, stovim ant šventoriaus. Kažkas ne taip, žmonės nusimineję, šnabždas, mano Irutės niekur nesimato. Man nepažįstama moteriškė mamai kažką pasakė. Mama paėmė mane už rankos, sako, einam į bažnyčią, aš klausiu, kur gi Irutė, mama sako: ji jau neateis, juos išvežė į Sibirą. Nepamačiau, kaip pravirkau. Klebonas skubotai atliko savo pareigas, matėsi, kad labai liūdnas, pasimetęs... Žmonės verkė, ėjo keliais apie bažnyčią ir kalbėjo rožinį. Mamai nesakiau, tik prašiau, kad mane dar paliktų, sakiau, kad noriu dar pasimelst, mama sutiko. Tris kartus apėjau nuogais keliais apie bažnyčią, kalbėdama rožinį, prašiau Dievulį, kad Irutė su broliuku ir tėveliais sveiki grįžtų namo. O kad po 10 metų aš irgi išvažiuosiu tais pačiais keliais, ir sapne nesapnavau.

(Po daugelio metų iš A. Garmutės knygos sužinojau, kad Laucius nuvežė prie Laptevų jūros. Tėvą iš karto atskirė – mirė lageryje. Mama, gelbėdama nuo bado vaikus, taip pat anksti mirė. Tada vaikus paėmė į vaikų namus, o koks jų tolimesnis likimas – nežinia.)

Labai skaudėjo kojas, privariau akmenukų. Mama krapštė, raišiojo, gydė alijošiumi ir barė, kad neaprištais keliais šliaužiojau po žvyrą, o aš vis meldžiaus... ir laukiau Irutės.

Nuo tos dienos okupantų pradėjau bausiai nekęsti. Vyko karas. Vienus išvijoj, kiti (vokiečiai) atėjo. Iš pradžių mūsų kaime buvo apsistoję, nieko bloga nedarė. Kurį laiką prie ežero stovėjo palapinės, jose gyveno vokiečių kareiviai. Jie maudydavosi ežere, atvažiuodavo pas gyventojus nusipirkti maisto. Vieną kartą ir pas mus atvažiavo. Močiutė pamačiusi greit mums liepė visiems sustoti vorele ir stovėti. Sustojome kaip žaidėme – visi purvini, basi ir apiplyšę, nosytėm varvančiom... bausiu žiurėti. Mašina sustojo kieme, vokiečiai išlipo, mama atnešė kelis kiaušinius, pieno ašotį. Vokiečiai mojuoja rankom, atsieit, tegul valgo vaikai. Mamai įpylė žibalo, davė kelis gabalus muilo, vaikams kelis gabaliukus šokolado ir išvažiavo, daugiau mes jų nematėme.

Viskas buvo pakenčiama, kol nepradėjo šaudyti žydų. Pamenu, tėtis rudenį, turbūt 1943 m., vežė į Uteną prievoles: grūdus, bulves ir pamatė, kaip žydus varo. Pažįstami žydai, pamatę tėtį, šaukė: – „Kraujeli, paimk mano vaikelį“. Tėtis sako: – „Kaip gi aš galiu paimti, stovi, atstatę šautuvus...“ Tėtis ir vakarienės nevalgė, sėdėjo galvą rankomis susiėmęs. Sako: – „Kas žino, žydus iššaudys, tada gal ir mūsų eilė...“ Mes taip išsigandom, kad beveik visą naktį nemiegojom. Kitą dieną vėl tėtis važiavo, bulves vežė. Mama paruošė maisto, įdėjo, kad perduotų nors žydų vaikams.

Nuo tada ir vokiečių pradėjom nebekęsti. Sakydavom: vienas raudonas kaip šėtonas, kitas rudas kaip šuo.

1944 m. prieš šv. Kalėdas vokiečiai paskelbė arklų mobilizaciją. Mūsų arklys buvo gražus. Tėtis nesuprato, kad tokio negalima rodyti, reikėjo pasiskolinti kokį kuiną... Čiupo vokiečiai, likom be arklio. Ir tetos arklį, mamos sesers, kuri pas mus gyveno, paėmė. Prisimenu, mama ir teta verkė. Parėjo broliukas Bronius iš mokyklos, klausia mane, ko jos verkia. Aš jam paaiškinau. Jis sako – tegul žiūri, kad didesnių bėdų neatsitiktų, čia dar ne bėda. Po dviejų savaičių išsipildė jo žodžiai – nuo jis pats mitė nuo difterijos.

1944-ieji buvo labai neramūs metai. Pavasaryje artėjo frontas. Vokiečiai traukėsi, naktį matydavosi gaisrų pašvaistės.

Dėdė Pranas (tėčio brolis) buvo Plechavičiaus armijoje, dingo be žinios. Po keleto metų sužinojome, kad gyvas Kanadoje. Frontas su kiekviena diena artėjo, žmonės slėpė maisto produktus, drabužius ir šiaip vertingus daiktus. Pagaliau ir mūsų kaimą pasiekė frontas. Žmonės subėgo pas mus iš kaimo (mes gyvenome vienkiemyje, toliau nuo pagrindinio kelio). Kieme turėjome išmūrytą didelį rūšį, tilpo 32 žmonės (neskaitant mažų vaikų). Tuo metu rūšys buvo tuščias, daržovių dar nebuvo. Sodyba buvo apsodinta medžiais. Frontas mūsų kaime laikėsi 2 paras. Keletas kaimo trobesių sudegė, buvo nušautų kareivių, vienas vokiečių, ir keli rusai. Žmonės juos palaidojo. Pirmą dieną pas mus buvo ramu, o antrą dieną pastebėjome judėjimą. Vyrai lipo ant aukšto, žiūrėjo pro langelį, kieno trobos dega. Pradėjo taikyti į mūsų namą. Keturi sviediniai sprogo netoli rūšio. Dievas saugojo – nepataikė, bet žmonės išsigando. Vidurdieny truputį aprimo šaudymas, žmonės nutarė bėgti į mišką. Miškas buvo maždaug už dviejų kilometrų. Moterys užsirišo baltas skaras, vyrai su baltais marškiniais pasiėmė ant rankų mažus vaikučius ir su kibirėliais bei ryšulėliais, drebančiom kojom, palengva nukeliavo į mišką. Pasiliko tik viena šeima prie tuščio negyvenamo namo. Moteris su trimis vaikais įėjo į vidų, vyras atsisėdo prie namo kampo. Už kelių minučių baisus trenksmas, išbėga, žiūri – vyras negyvas. Tai buvo patrankos šūvis. Visi kiti likom gyvi.

Ir taip karui po truputį einant į pabaigą, prasidėjo kitas karas. Pradėjo jaunos vyrus gaudyti ir į frontą vežti. Kitus pagavė, netgi pavardės neklausė, kišo į kalėjimus, šaudė. Greta mūsų Vitkūnų kaime du nekaltus žmones taip nušovė. Žmonės pradėjo slapstytis, atsirado ginklai, prasidėjo partizaninis karas. Kitos išeities nebuvo. Mūsų kaimo aštuoni vyrai kaip ažuolai žuvo. O į stribus ėjo prasigėrę, vagys, niekšeliai.

Tas mūsų rūšys buvo laimingas. Karo metu nei vienas žmogus ten nežuvo. Pokario metais buvo įrengtas bunkeris. Daug partizanų ir vadų ten gyveno ir visi iš mūsų išėjo gyvi.

Aš ir Antanas labai norėjome mokytis, mokslas abiem sekėsi, norėjome būti naudingi Tėvynei, bet nebuvo lemta baigti mokslus. Frontui praūžus, brolis Antanas su Danieliumi Bružu surinko nemažai išmėtytų ginklų, padarėme mūsų lauke bunkerį ir paslėpėme. Aš irgi padėjau, saugojau, kai jie darbavosi. Tai buvo kovos su okupantu pradžia.

Prasidėjo areštai, atsirado daug išdavikų. Iš mūsų kaimo Danius Andrijauskas per apgaulę buvo įviliotas į stribus. Jam aiškino, kad dirbs mieste milicininku, palaiyks tvarką. Kai suprato, kur pakliuvo, pabėgo. Stribukai vijosi, bet nepagavo, uždegė visus trobesius, žmonės spėjo pabėgti. Pas juos gyveno mokytoja su dviem nepilnametėm dukrytėm (pavardės neprisimenu, tik atsimenu mergaičių vardus: Alma ir Vida), kurios mokėsi pradinėse klasėse. Jos atbėgo pas mus, gyveno, kol pasibaigė mokslo metai, paskui dingo... Kaip vėliau mes supratom, tai buvo partizano šeima. Ateidavo ne visai jaunas partizanų vadas su barzda, paprašydavo, kad netrukdytume, užsidarydavo seklyčioje, pabūdavo kelias valandas partizanams saugant ir, padėkojęs tėveliams, išeidavo. Tai buvo neeilinis žmogus, tėveliai gal ir daugiau žinojo apie jį. Buvo gegužės mėnuo. Mūsų kiemas buvo apsodintas vyšniomis, serbentais. Vieną dieną, ruošiant pietus, dingo abi mokytojos mergaitės ir mūsų Anelė, Bronė ir Janytė. Girdim – kažkur labai gražiai gieda Marijos litaniją. Serbentų krūmuose pasidarę altorių, atsinešę nuo aukšto seną Marijos paveikslą, puokštę gėlių pasimerkę, kryželį pasistatę ir taip gražiai suklupę meldžiasi. Mokytoja su mama apsiverkė, tai buvo labai gražu...

Jaunystė (pasipriešinimas okupacijai)

1945–1946 m. į mūsų namus pradėjo daugiau ateiti partizanų. Antanas atidavė surinktus ginklus, padarė klotį bunkerį. Pirmas ten slėpėsi Bronius Steiblys. Vėliau, 1946 m. rudenį, atvežė sužeistą partizaną, skiemonietį (pavardės neprisimenu)... Sesuo Onutė ruošėsi į Uteną važiuoti vaistų, turėjo pažįstamą seselę Bytautiene, kuri partizanus aprūpindavo vaistais. Papjovė žąsį jai dovanų. Išvakarėse žąsį svilino ant kaitlentės ir kamine užsidegė suodžiai. Vyrų namuose nebuvo, jie buvo išvažiuavę į mišką malkų parsivežti. Lauke didelis vėjas, tad jei ne partizanai, būtume tikrai sudegę. Prie sužeisto partizano budėję dar du partizanai užšoko ant stogo, kamina uždegė šlapia paklode, užpylė vandeniu ir užgesino. Taip ir gelbėjome vieni kitus.

Prasidėjo žmonių trėmimai į Sibirą. Mums tada dar negrėsė pavojus, gelbėjome tuos, kuriems buvo reikalinga pagalba. Jonas Kazlas iš Kazlų k. pas mus slėpėsi nuo tremties. Ateidavo Petrauskaitės ir partizano Laimučio šeima. Karosų šeima su galvijais buvo atbėgę, slėpėsi pas mus nuo tremties. Daugeliui besislapstančių mūsų namai buvo atviri.

Vėliau tėtis su Antanu ir partizanais rūsyje padarė nemažą bunkerį, tilpdavo šeši vyrai. Gyveno vadas Liūtas su savo vyrais ir vieną žiemą gyveno partizanų vadas Jonas Kimštas-Žalgiris. Daug pas mus glaudėsi partizanų ir visi sveiki ir laimingi iš mūsų išėjo.

1948 m. per šv. Velykas netoli mūsų vienkiemio, prie tuščių stribelkos rusės namų, kažkas pakabino lietuvišką vėliavą. Tikriausiai tai buvo agentų darbas – provokacija. Tuo metu pas mus bunkeryje buvo penki partizanai, du vadai: Žalgiris ir Liūtas. Pamatę tą vėliavą nutarė, kad reikia ją būtinai nukabinti. Žalgiris paprašė tėčio, kad duotų jam apsiirengti sargybai: kas į medį įlipo, kas ant stogo... bet viskas vyko laimingai. Vadas tą vėliavą nukabino ir parnešė namo. Jis liepė visiems atsistoti, išskleidė vėliavą, sukalbėjome maldą. Vadas pirmas atsiklaupė ir pabučiavo vėliavą, nusišluostė ašaras, tada visi partizanai priėmė priesaiką, po to mūsų šeima prisiekė. Tai buvo neapsakomai graži ir didelė šventė mūsų namuose. Šios šv. Velykos mums visiems buvo laisva Lietuva. Mama jau buvo parengusi šventinį pietų stalą.

Po savaitės mūsų šventė vos nevirto baisia tragedija. Po Atvelykio, pirmadienio ryte, buvo didžiulis rūkas. Mama partizanams paruošė pusryčius, bet dar nebuvo spėjus atidaryti bunkerio. Tėtis pastebėjo netoliese, jo brolio sodyboje, daug žmonių. Aš įsispyriau į kaliošus ir apsimečiau, kad einu su reikalais pas dėdienę. Nepriėjus sodybos, mane sulaukė Gediminas Ragauskas (Molėtų stribų viršininkas), sugrąžino atgal, o stribams davė komandą apsupti mūsų namus. Labai išsigandau, kad nerastų bunkerio. G. Ragauskas su manimi įėjo į vidų, o stribai pradėjo siautėti po trobesius. Onutė pareiškė, kad reikia į Alantą, neva į turgų... Antanas, apsimečius ligoniu, guli lovoje (padaviau šlapią rankšluostį, įtrynė veidą, kad būtų įraudęs, ir apsimituriavo juo). Leitenantas pažiūrėjo, bet nieko nesakė.

G. Ragauskas, pasiėmęs nuo rankšluostynės sąsiuvinį su partizanų dainomis, stovi ir skaito. Pagalvojau: dabar jau viskas... Supratau, kad bus blogai, geruoju nesibaigs... Sąsiuvinis buvo purvinas. Aš greit priėjau ir sakau: „Čia mano, atiduokit“. G. Ragauskas klausia: – „Iš kur ėmei?“ Pasakiau, kad ėjau iš Skudutiškio, pamačiau kad, prie sandėliukų vėjas neša sąsiuvinį, pasiglavau ir parsinešiau. Man buvo smalsu, kas ten parašyta, dar nebuvo skaičiusi.

O iš tiesų partizanai per šv. Velykas iš bunkerio atsinešė, dainavo ir pamiršo pasiimti su savimi.

Mane ir tėtį areštavo. Stribams paliepė užbaigti krata, o aš apsidžiaugiau, kad bunkerio nerado. Tėtį paklausinėję paleido. Jis paaiškino jiems, kad visai nemoka nei rašyti, nei skaityti, tad jį paleido, o mane iki vakaro pasikeisdami tardė, mušė. Aš jiems nieko daugiau nepasakiau, ką pradžioj pasakiau tą ir kartočiau. Perkirto lupą, sukruvino, patikrino braižą – visai neatitiko. Klausė, kiek metų, sakiau – 15, nors man tuo metu jau buvo 17 metų, bet aš buvau lėto brendimo, menkutė, gal ir patikėjo. Vakare paleido, parėjęs namo. Partizanai laukė, aš visa purvina, kruvina... Išsigando... Vadas apibarė partizanus už neatsargumą. Man padėjo, pasakė, kad jei sulauksime Nepriklausomybės, nebūsiu pamiršta, o tėčiui pasakė, kad iš šitos dukros daug gali tikėtis. Partizanams griežtai įsakė daugiau į šituos namus kojos nekelti, šitą šeimą nevalia pražudyti. Tėčiui liepė bunkerį išardyti, o Antanui prisakė neskubėti į mišką – „būdamas laisvėj tu mums busi naudingesnis“. Tai buvo paskutinis kartas, kai mačiau vadą J. Kimštą-Žalgirį.

Po šio įvykio mūsų sodyba buvo labai sekama. Netrukus sesuo Onutė buvo išduota. Ją išdavė draugė Liubertaitė. Onutė išėjo iš namų ir turėjo slapstytis. 1948 m. rudenį Antanas paliko namus ir išėjo partizanauti, nes buvo labai sekamas. Prieš išeinant jis dar dirbo skaityklos vedėju. Vėliau buvo gavęs darbą ir norėjo įsidarbinti Deveikiuose restorane padavėju. Neišleido, reikalavo, kad išduotų partizanus. Išdaviku jis niekada neketino tapti.

Kai brolis Antanas pasitraukė į mišką, skaityklos vedėjos pareigas su partizanų žinia vykdžiau aš. Darbas man buvo pažįstamas, sekėsi gerai. Padėjo mokytoja Valentina Prušinskienė. Su jaunimu sutariau labai gerai.

Dirbdama skaityklos vedėja daug padėjau partizanams, buvau brolio Antano patikėtinė, partizanų ryšininkė – Saulutė, vykdžiau svarbiausias užduotis, nes manim žmonės tikėjo. Partizanus aprupindavau vaistais padedama Skiemonių vaistininko Žvirblio. Daug kartų ginklus pervežiau iš Utenos. Vieną kartą iš Troškūnų.

Liūtas, o taip pat Anykščių krašto ryšininkai manęs neišdavė, nors ne kartą teko svarbias užduotis atlikti. Išdavė kiti – tie, kurie mažiausiai žinojo. Mano laimė, kad buvau jau tremtyje, jei būčiau buvusi Lietuvoje, kalėjimas būtų neišvengiamas.

Vieną kartą Skudutiškio skaityklos vedėja komunistė, stribo žmona, man pasitarnavo pati to nežinodama. Alantos partizanams iš uteniškių reikėjo pervežti kulkosvaidį. Antanas man paaiškino, kur yra tas kulkosvaidis, tačiau prašė manęs nerizikuoti, nes ir taip jau esu įtariama. O ta Skudutiškio skaityklos vedėja Žičkienė man pasiskundė, kad reikia parsivežti iš Utenos skaityklai stalą ir kėdes ir paaimanavo, kad neturinti kuo parvežti. Aš jai pasisiūliau, nes ir man reikėtų parsivežti knygų. Taip ir padarėme. Paprašiau tėčio, kad man pakinkytų arklį. Nuvažiuoju į Uteną, paėmėm tą inventorių, oras buvo šaltas (spalio mėnuo). Grįžtant sakau: – „Žinai ką, aš labai sušalau ir noriu valgyt, laiko turime, čia netoliese gyvena mano giminės, užvažiuokime, išgersime šiltos arbatos ir parvažiuosime“. Ji sutiko, taip ir padarėme. Kol mes valgėme, gėrėme arbatą, šeimnininkas perkrovė vežimą – į apačią padėjo kulkosvaidį, o ant viršaus kitą mantą. Laimingai atvažiuoju. Mus pasitiko stribai. Sako: „Eikite jūs į vidų, nes sušalote, o mes iškrausime“. Tada tai aš išsigandau, dabar, pagalvojau, pakliuvome. Kol jie ten krovė, aš nei gyva, nei mirus, negirdėjau net, ką ta „draugė“ man kalbėjo. Atsipeikėjau, kai pabeldė į langą. Sako: „Galite važiuoti“. Dievui dėkojau, kad saugojo mane. Parvažiuoju laimingai. Antanas tada apibarė mane: „Galėjai pati pakliūti ir gerus žmones išduoti“.

Tėtis su mama visada žinojo, kur einu, niekada neslėpiu. Vieną kartą kažkur ruošiausi, mama ir sako tėčiui, jau dviejų neturime, tuoj ir trečios neliks. Tėtis atsakė: ką padarysi – reikia.

Dievas saugojo, niekur nepakliuvau.

Prieš ištremiant, mane reikėjo pašalinti iš skaityklos vedėjos pareigų. Okupantų švietimo darbuotojai nesutiko sakydami, kad dirbu be priekaištų. Tada sugalvojo kitaip – kažką užverbavo ir paprašė, kad paimtų iš skaityklos knygą pasiskaityti. Tos knygos pavadinimas buvo „Po audros“. Išdaviau knygą su parašu, kaip ir reikėjo. Daug laiko praėjo, jis man knygos negrąžino.

Vieną dieną į skaityklą atėjo saugumietis Bakutis su „gauja“, atsinešė tą knygą ir rodo man kažkokį virvagalį, atsieit, tas virvagalis skirtas ginklų valymui. Ant manęs pradėjo šaukti, kodėl aš duodu „banditams“ knygas skaityti. Aš atsakiau nemananti, jog „banditai“ šviečiasi iš tarybinių knygų. Jis griebė mane ir trenkė į plytom pertvertą sieną, maniau, kad kaukolė lūžo, pradėjo viskas suktis... Mama mane sugriebė, kad nenukrisčiau, sušuko: „Ką darot, užmušite vaiką?“ Jiems buvo nesvarbu, susikrovė knygas į maišus ir išrūko. Pranešė Švietimo skyriui, kad prie mūsų namų, kur buvo įrengta skaitykla, rado knygą rugiuose, „banditų“ skaitytą ir virvutę ginklams valyti. Tai buvo baisus melas, provokacija. Tuo metu

partizanai į mūsų apylinkes nevaikščiojo, Antanas jau buvo pamiršęs kelią į namus, susitikdavau su juo Anykščių rajone. Tada jis dirbo su Liūtu ir Danieliumi Bružu.

Kažkuriais metais mūsų kaimo kapinaitėse sribai sribą nušovė. Tai buvo sekmdienis. Skudutiškio sribai darė pasalą, gulėjo kapinėse, žvalgėsi, ar nevaikšto partizanai, o į kapines iš Alantos atvažiavo sribas Bisikirskas žmonos kapo aplankyti. Sribai neperspėję paleido šuvį ir nušovė savąjį sėbrą.

Po to dar du partizanai žuvo mūsų miške, todėl partizanai į mūsų kaimą nevaikščiojo, bent jau kol mes gyvenome Kaniūkuose.

Tremtis

1951 m. rugsėjo 20 d. mūsų šeimą išvežė į Sibirą. Žinojau, kad mes įtraukti į tremiamųjų sąrašą, tik nežinojau datos, kada mus veš. Man buvo pranešta, kad bėgčiau iš namų slėptis. Man buvo paruošta slaptavietė vieta ir dokumentai. Atsisakiau – be tėvų ir keturių mažamečių sesučių nesiruošiau bėgti, nes jaučiausi jiems labai reikalinga. Darbingi buvome tik tėtis ir aš, o mama ir keturios sesutės mokinukės negalėjo dirbti. Lietuvoje man vietos neliko, mane būtų neišvengiamai suradę, o tada jau kalėjimas...

Mūsų deportavimui vadovavo leitenantas (rusas). Aš jį pirmą kartą mačiau. Nepasakyčiau, kad buvo labai blogas, leido viską pasiimti, išskyrus knygas. Pats ragino imti viską. Sakė, važiuojat gyventi, viskas bus reikalinga. Lietuviai sribai (G. Ragauskas) daug bjauresni buvo. Nuėjau karvės pamelžti ir sribas iš paskos. Stovi atstatęs šautuvą. Paklusiau: „Ką saugai – karvę ar mane? Aš tai nesiruošiu bėgti, o karvę gali tavęs pasibaidyti.“

Suo labai lojo, staugė, tai maniau, kad subadys lazdomis. Mušė vargšą, palikom užkištą būdoje staugiantį. Kol kroviausi daiktus, nebuvo kada verkti. Tėtis ir mama labai verkė atsisveikindami su kaimynais, tada ir aš pravirkau. Iš kažkur atsirado G. Ragauskas su sribų gauja. Pribėgęs trenkė man per galvą, į šoną... Sako: „Reikėjo įduoti brolių, būtumėt ramiai gyvenę“. Špygą parodžiau, tai mane spardė su kerziniais batais. Kai atvežė į Skudutiškį, sribai puolė tikrinti, ką vežamės. Atėmė dežę obuolių. Norėjo ir bulvių maišą paimti, bet tas rusas neleido. Jei ne tas rusas, jie būtų iš mūsų daug ką paėmę, bet pabijojo jo.

Išvežė iš Švenčionėlių stoties. Ir dabar, po daugelio metų, matau minias verkiančių žmonių, tai buvo neapsakomai baisu. Traukiniui pajudėjus, mes vagonuose labai raudojome, o minia žmonių perone dar toli mus lydėjo į nežinią. Pravažiaavę miestą pradėjom giedoti „Marija, Marija“ ir kitas giesmes, kalbėjome rožinį.

Kelionės metu palydovai elgėsi žiauriai, kaip su gyvuliais, net vandens pakankamai gailėjo duoti atsigerti. Vagone buvo keletas senyvo amžiaus neįgalių žmonių ir mažų vaikų. Nebuvo kur atlikti gamtinių reikalų. Visi nutarėm, kad grindyse reikia iškapoti skylę. Taip ir padarė keletas stipresnių vyrų. Pradžioj taip darėm: vienas eina, kitas su paklode pridengia, dėl padorumo. Greit pastėbėjo „sargai“. Atidarė duris su baisiausiu trenksmu, išoko į vagoną atstatę šautuvus, pradėjo šaukti... Žmonės persigando, pagalvojo, kad pradės šaudyti... Pivoras (alantiškis) mokėjo rusų kalbą, tai buvo paskirtas vagono viršininku. Pastatė jį į priekį, kad visi matytų. Žmogus išsigando, veidas, kaip popierius. Klausia – kas iškapojo skylę? Jis sako: „Aš miegojau, negirdėjau, niekas nekapojo, gal ji ten ir buvo“. Gavo antausį ir paliko. Žinia, jei taip būtų padaręs vienas vagonas, gal būtų ir liūdnai pasibaigę Pivorui, bet, kadangi visuose vagonuose vienu metu iškapojo grindis, išdavikų tuo metu dar nebuvo, tai taip ir pasibaigė antausiu Pivorui.

Kelionė iki Čeremchovo tęsėsi 19 parų, nė karto neleido žmonėms išlipti iš vagonų. Ištino kojos. Leido tik po kelis jaunos žmonės atnešti maisto ir vandens. Visiems labai norėjosi išlipti. Vieną kartą ir man pasisekė. Buvo plikledis, mano bateliai buvo labai slidūs. Davė man du kibirus, pilnus kopūstienės. Vos išėjusi iš valgyklos, paslydau ir visą kopūstienę išpyliau ant savęs. Viešpatie, galvoju, kas dabar bus. Žmonės liks alkani. Stoviu ir verkiu. Iš kažkur atsirado ešalono viršininkas. Išsigandau, galvoju, dabar tai gausiu... Bet jis ne mane, o mūsų vagono palydovą išbarė kaip reikiant, kad neišleidžia žmonių pajudėti. Sako – matai, kad žmonės nepaeina. Nuvėdė mane vėl į valgyklą, liepė pripilti abu kibirus, mane perspėjo, kad neskubėčiau, bučiau atsargi. Drebančiom kojom, bet laimingai atnešiau sriubą. Daugiau nebenorėjau eiti.

Vagone buvo viena šeima iš Giedraičių. Penki vaikai be tėvų. Vyriausiai buvo 16 metų, mažajai šeši mėnesiai. Klausinėjo žmonės – kur tėvai? Sakė, kad motina nuvažiavo pas tėvą į kalėjimą, tuo metu radę vienus, juos išvežė į tremtį. Mažąją visi globojom. Ji visiems šipsojosi, tiesė rankutes. Iš Čeremchovo į Marasus vežė bortinėje nedengtoje mašinoje, mergaitė peršalo ir mirė. Kita moteris važiavo su dviejų mėnesių sūnelu, jis irgi mirė.

Mes taip pat važiavome bortinėje mašinoje su vaikais visą naktį. „Turta“ visą sukrovėme, o patys (14 žmonių) ant viršaus, buvo labai šalta, laukai balti, visur sniegas. Ištraukėm iš maišų drabužius, patalynę, susisukome, susiglaudėme ir taip iškentėjome tą baisią naktį. Atvežė į taigą. Mus pasitiko 1946 m. atvežti lietuviai iš Biržų, Pasvalio ir Panevėžio krašto. Jie buvo apgyvendinti Novostroikoj, maždaug už 12 km nuo tos vietos, kur mus turėjo apgyvendinti. Taigi kai kurie iš ten buvo paskirti čia dirbti. Dauguma jų buvo ištremti už tai, kad tvarkingai gyveno, turėjo žemės, buvo „liaudies priešai“. Mūsų laukė pastatyti du barakai. Dvi „buržuikos“ buvo įrengtos kiekviename barake. Užkūrus „buržuikas“ iš samanų lindo tarakonai ir blakės. Tarakonai nesikandžiojo, tik lindo į burną ir ausis, neleido miegoti, o blakės siaubingai kandžiojosi, atsikeldavome kruvini. Laikui bėgant pripratome ir prie jų. Kaip sako patarlė, šuo ir kariamias pripranta. Barakus padalino į mažus gardelius. Kiekviename gardelyje po mažą langelį. Vienas gardelis vienai šeimai. Mūsų gausi šeima – septyni žmonės, o kitos šeimos po du ir po tris buvo apgyvendinti į vieną gardelį. Elektros nebuvo. Žiemą prisnigdavo daug sniego ir langelius užpūstydavo. Aš miegojau ant

tėčio suręstų dviejų suoliukų. Vakare užkabindavau duris, kad niekas neįeitų, pastatydavau suoliukus, pasiklodavau šimtasiūlę ir miegodavau.

Mūsų gyvenama vieta tuo metu vadinosi Irkutsko sritis, Galumetės rajonas, Čeremchovo medienos paruošų darbai, Inga-Inginskas. Apdorotą medieną gabendavo siauruku geležinkeliu, kurį patys prižiūrėdavome ir atlikdavome remonto darbus. Traukinukas veždavo darbininkus į darbo vietą ir sėlius prie Baltosios upės ir pavasarį sėlius plukdydavo tolyn upe. Netoliese prisijungdavo ir kita upė Urika. Šių upių pradžia buvo Sajanų kalnai. Upės buvo labai sraunios, vanduo labai šaltas, net ir vasarą ledinis. Birželio pabaigoje, kai tirpdavo Sajanų kalnų ledai, upės išsiliedavo ir būdavo dideli potvyniai.

Gyvenimo pradžia Sibire buvo labai sunki. Atvežė spalio mėnesio viduryje, be šiltų drabužių ir avalynės. Nusipirkti nebuvo kur, o be to, ir pinigų neturėjome. Vėliau, kurie dirbome, gavome „šimtasiūles“ (vyrai ir moterys – vienodas) ir veltinius, su kuriais iš pradžių nemokėjome vaikščioti, nes jie buvo labai kieti, nepatogūs. Vėliau pripratome. Iš jaunų žmonių tapome pajuokos objektais, man tada buvo 21 metai.

Nors senai buvo pasibaigęs karas, jo pasekmės dar buvo labai ryškios. Vietiniams gyventojams pragyvenimo sąlygos buvo be galo sunkios. Duona kaip tešla, nežinia iš kokių miltų, ne visai iškepta. Tai buvo pagrindinis maistas, kurį taip pat išduodavo pagal normas. Sutriko virškinimas. Mama duoną keptuvėje dar padžiovindavo, kad vaikai nesusirgtų. Vėliau parduotuvėje atsirado ir žuvies „garbušos“ (nežmoniškai sūrios) ir supuvusių silkų. Kartais atveždavo riebalų, vadinamų „kombinžyru“, tik jis labiau tiko mašinoms ar traktoriams tepti negu žmonėms valgyti. Maišuose į parduotuvę atveždavo didžiulius gabalus cukraus, juos reikėdavo kapoti kirviu. Atsirado ir geltonų mažų kruopyčių (sorų). Tai buvo mūsų pirmos žiemos maistas. Drabužių ir avalynės parduotuvėlėje visai nebuvo.

Vėliau pradėjo atvažiuoti neaiškios kilmės kolūkiečiai siauromis akimis (mongoloidai). Pasikinę jaučius, šunis atveždavo nešvarių miltų, ožkienes, stirnienos mėsos, šaldyto pieno, atmiežto vandeniui, retkarčiais šaldytos varškės. Tai buvo labai skanu. Iš atvežtų miltų moterys prasimanė kepti duoną. Vyrai kieme iš molio sulipdė krosnį. Žegūnienė iš Videniškių turėjo atsivežusi duonkepę duonai užraugti. Visos paeiliiu pradėjo kepti skanią duonytę. Lietuviai darbštūs ir išradingi žmonės. Jie niekur nepasimeta.

Kitais metais pradėjom patys auginti daržoves. Sibiro žemė gana derlinga, tik reikia netingėti ir gerokai pasidaruoti. Išskirtom „šabakštynus“, išrovėm kelmus. Moterys ir vaikai – visi dirbom. Vyrai pastatė ūkines pašiūres galvijams, sandėliukus. Mediena nieko nekainavo. Ir pradėjom po truputį prasigyventi. Antrais metais mūsų šeima augino paršiuką. Komendantas leido nuvažiuoti į rajoną. Ten buvo daug lietuvių. Visi gyveno ūkiškai, laikė karves, kiaules. Pas juos ir nusipirkau paršiuką, įkišau į maišą ir parsivežiau kaip didžiausią turta. Mama per vasarą užaugino. Šėrė žole, sumaišyta su ta formine šlapia duona, kuri likdavo, nes mama pradėjo pati kepti skanią duonytę. Taigi žiemą jau valgėme skanią sriubą. Antrą žiemą jau ir Anelė su Brone po truputį pradėjo dirbti. Janina pradėjo eiti į mokyklą. Toli ta mokykla buvo – septyni kilometrai, eiti reikėjo mišku. Tai buvo pavojinga, galėjo ir žvėrys sudraskyti, bet kito kelio taigoje nebuvo, o jinai labai norėjo mokytis.

Pirmos šv. Kūčios ir šv. Kalėdos buvo labai liūdnos. Barakas buvo padalintas pusiau. Vienoje pusėje gyveno net devynios šeimos: Raišiai; Vildžiūnienė su dukra Stase ir neįgalia seserimi; Kurkienė su dukra; mūsų – Kraujelių – šeima; Klevų šeima; Noreika su dukra; Ramanauskai; Kaminskai ir Telksniai.

Vyrai koridoriuje iš lentų surentė ilgą stalą, kad visi tilptume. Ant stalo sudėjome maistą, kas ką gavome iš Lietuvos. Mums močiutė (tėčio mama) atsiunė „plotkelių“, džiovintų obuolių (buvo įdėta ir nedžiovintų, bet jie sušalo ir supuvo), truputį lašinių, kuriuos jai davė geri kaimynai, ir labai skanių saldainių be popieriukų. Visi pasidalinome ir meldėmės, vieni kitiems linkėdami greito sugrįžimo į Tėvynę ir sekančiais metais šv. Kalėdas švęsti Lietuvoje...

Į darbą veždavo traukinuku „siauruku“. Darbininkams buvo skirtas vienas vagonėlis iš lentų sukaltas, be langų, be jokio apšvietimo, tik suolai atsisėsti (kiti skirti sėliams). Šv Kalėdų rytą važiuodami į darbą lietuviai sugiedojome giesmę „Sveikas Jėzau gimusis“. Prie mūsų prisijungė lenkai, ukrainiečiai. Pasirodo, tų giesmių gaidos vienodos, tik kiekvienas giedojo sava kalba. Buvo smagu, bet ir graudu. Vietiniai rusai suprato, visi nusiėmė kepures. O kai nuvažiavom į taigą, išlipome iš vagono, visus pasveikino su šv. Kalėdomis, linkėjo linksmy, laimingų švenčių ir buvo dėmesingi ir mandagūs su mumis. Pasirodo, jie taip pat daugumoje buvo tremtinių vaikai. Jų tėvai, seneliai buvo taip pat „liaudies priešai“, vargšai, daugiausiai neraštingi, bemoksliai, neturtingi, mėgstantys išgerti.

Dirbau daugiausia prie geležinkelio darbų. Darbui vadovavo lietuvis poetas Paulius Drevinis – politinis kalinys. Darbas buvo labai sunkus, visai ne moteriškas, viską reikėjo daryti rankomis. Šešių metrų bėgius keturios merginos turėdavome pakrauti į vagonus ir iškrauti. Taip pat pabėgius, išmirkytus bjauriausiais tepalais, nešdavom ant pečių, su metaliniais sunkiais plaktukais turėdavome prikalti bėgius. Nuo šių darbų ištindavo rankos, iš skausmo negalėdavau miegoti. Už šį darbą gaudavau 30 rublių per mėnesį. Buvome tikros vergės.

Tačiau po truputį apsipratome. Labai laukdavome laiško iš Lietuvos. O jie tuo metu būdavo liūdni, nieko gero nebūdavo Lietuvoje: parašydavo tik, kas žuvo, ką į kalėjimą įkišo...

Tardymai tremtyje

Lietuvoje atsirado išdavikų. Išdavė ir mane. 1952 m. spalio mėnesį iš darbo komendantas mane paėmė ir nuvežė į Golumetę. Laikė dvi savaites, tardė naktimis vyresnysis čekistas (mongolas), labai žiaurus. Nieko neprisipažinau, gerai žinojau, kad akistatos ten nebus, teisiųjų iš Lietuvos neatveš. Mušė, kankino, daugiausia dėl brolio. Reikalavo, kad pasakyčiau, kur ir su kuo jis slapstosi, kokie jo draugai. Iš kur aš galėjau žinoti? O jei ir būčiau žinojusi, tikrai nebučiau pasakiusi. Visą iškentėjau ir patys suprato, kad nieko neprisipažinsiu, prisakė, kad praneščiau, kai gausiu nuo brolio laišką. Sakiau – gerai, iškart atvešiu... Paleido. Du metus pagyvenau ramiai, maniau, kad jau bus pamiršę mane. Apsirikau. 1954 m.

vėl tokiu metu areštavo, nuvežė į Golumetę. Barake, kur gyvenome, padarė krata. Laiškų nerado. Mes juos perskaitę sunaikindavome. Nieko įtartino nerado, tik nuotraukas pasiėmė.

Mane iš Lietuvos skundė, tais metais buvo daug areštų ir daug kas žinojo, kad aš buvau brolio Antano bendražygė. Šį kartą vertėjavo „agentas“ iš Lietuvos. Atvežė dvi sesutes: Anelę ir Bronę. Vedant per koridorių atidarė duris, kad matyčiau. Paklausiau – kam tuos vaikus vežiojate? Pasakė, kad jos viską mums papasakojo. Visokiom apgavystėm stengėsi, kad prisipažinčiau, bet nepavyko, tada pradėjo kankinti. Tris paras laikė mažame, šiltame kambarėlyje apsirengusią šimtasiūliu vatinuku ir šimtasiūlėmis kelnėmis, su veltiniais, šilta skara. Nedavė nei valgyti, nei gerti, nei miegoti neleido ir vis mušė. Norėjau tik greičiau numirti. Visą laiką prie manęs sėdėjo stribas, saugojo, kad neužmigčiau. Kai pamato, kad merkiasi akys, duoda kumščiu į pašonę. Siaubingai norėjau miego. Sėdėjau ant mažos kėdutės kambarėlio viduryje netoli karštos krosnies. Visa šlapia nuo prakaito. Trečią naktį liepė nusirengti. Pamatė ant kaklo rožinį. Partrenkė ant grindų, įsikibę į rožinį bandė smaugti, bet rožinis trūko. Sukruvino, maniau, gyvos nepaliks. Rožinį trynė su batais. Vėliau pagriebę įmetė į šiukšlių dėžę. „Vertėjas“ kažką tyliai pasakė buriatui, tas liepė atsikelti ir apsirengti. Aš viena nebepajėgiau atsikelti, tai padėjo stribas. Buriatas su vertėju išėjo, o aš apsirengiau ir vėl iki ryto sėdėjau su „sargu“.

Ryte atėjo senyvo amžiaus moteriškė – valytoja. „Sargas“ mus abi palikęs išėjo. Ji pažiūrėjo į mane, į kruviną kilimą, palingavo galva. Iš šiukšlių dėžės surinko rožinio gabalus. Pabučiavo kryželį, paklausė kieno? Pasakiau, kad tai mano. Atidavė ir liepė paslėpti. Įsidėjau už liemenėlės ir parsivežiau namo. Saugau kaip relikviją. Atiduosiu į muziejų.

Ryte atėję „ponai“ su manim pradėjo mandagiai kalbėti. Atnešė lėkštę kopūstų, truputį duonos ir stiklinę vyno. Pasakiau, kad alkoholio negeriu, tai panaudojo prievartą – vienas laikė, kitas pylė į burną, visą apipylė. Užsikosėjau ir išspjoviau. Jiems nepatiko, kad nenurijau, bet daugiau nebepylė. Pradėjo kalbinti, kad važiuočiau į Lietuvą ir padėčiau sugauti brolių. Žadėjo butą ir darbą. „Jei norėsi, galėsi mokytis vakarinėje mokykloje ar neakivaizdiniu būdu.“ Žodžiu, vos ne aukso kalnus žadėjo, tik būk „išdavike“... Aš tam vertėjui lietuviškai paaiškinu, kad Kraujelis ne toks jau kvailas, kad nesuprastų, ko aš atvažiauvau be tėvų ir kaip tokia „ponia“ tapau. Su žvake aš jo nerasciau, o pasigavęs mane brolis atvanotų man kailį kaip reikiant. Tada pakeitė temą. Pradėjo kalbinti, kad gavusi nuo jo arba artimųjų (kurie rašo apie jį), laiškus perduočiau jų žinion. Aš gerai žinoju, kad laišškai, kuriuos mes gaudavome, prieš tai būna tikrinami pašte. Pažadėjau, kad būtinai perduosiu. Taip baigėsi tos baisios tardymų dienos. Manęs jau laukė atvažiauvęs su arkliu komendantas. Paklausė, ar aš noriu valgyti. Atsakiau, kad nieko nenoriu, tik veškite greičiau namo. Nepajutau, kaip užmigau. Pažadino Ingoje. Sako, jau atvažiauvome. O kelionė nuo Golumetės iki Ingos 30 kilometrų. Išlaidino mane ir liepė pėsčiai eiti namo, o pats nuvažiauvo į Novostroiką, kur taip pat gyveno daug lietuvių–tremtinių. Padėkojau ir leidausi į kelionę geležinkeliosiauruko bėgiais. Kelias iki Inginsko (barakų taigoje) – septyni kilometrai. Nepastebėjau, kaip parėjau. Visi labai apsidžiaugė, kad grįžau, nes tardymuose išbuvau dvi savaites, kaip ir pirmą kartą. Kol buvo mėlynės, praustis į pirtį ilgai nėjau, nenorėjau, kad kas žinotų, ką aš ten iškentėjau. Tai buvo paskutinis kartas, daugiau manęs nelietė.

Sunki trauma miško darbuose

1956 m. miško darbuose mane sunkiai sužeidė. Prikabinėjau prie traktoriaus medžius, traktoristui rodžiau kelią, kaip privažiuoti prie nukirstų medžių. Traktorius važiuodamas užkabino ir nulaužė medį, o šis krisdamas kliudė mane. Atgavau samonę traktoristo (ukrainiečio–tremtinio) rankose. Jaučiu, kad visa kruvina ir sniegas kruvinas. Traktoristas iš džiaugsmo apsiverkė, kai pamatė, kad aš gyva, labai apsidžiaugė. Atsirado ir mūsų viršininkas. Klausė, ar aš galėsiu atsistoti. Atsakiau, jei padėsite, bandysiu. Atsistojau, galva svaigsta, bet nieko, lyg ir neskauda. Parvežė traukinuku, išlaidino ant ieško, paklausė, ar pareisi. Sakau, bandysiu. Iki barakų buvo geras puskilometris. Labai sunkiai parėjau. Mama išsigando. Dėjo ramunėlių kompresus. Jokio gydytojo, jokios pagalbos negalima prisišaukti. Visą naktį išsikankinau. Pradėjau vėmti, viena atsistoti negaliu. Tėtis gavo arklį su rogėm, paguldė ir išvežė į Novostroiką, kur buvo ligoninė, maždaug 12 kilometrų nuo Ingos-Inginsko. Iš darbovietės niekas net nepasiteiravo, kaip jaučiuosi, neva nieko ir neatsitiko. Kai nuvežė, pati jau negalėjau eiti, labai vėmiau. Pamatęs mane daktaras liepė greičiau nurengti ir guldyti. Pirmą savaitę buvo labai sunki, nieko neprisimenu, buvau komos būsenoje, atvira žaizda galvoje, kaukolėje skylė, priekiniai dantys sutrupinti, sužeistas stuburas. Rengeno ligoninėje nebuvo. Ligoninės patalpos barake, kur taip pat gyveno tremtiniai. Ligoninėje vienas daktaras ir dvi seselės, net vaistų neturėjo. Baisi betvarkė, kokios niekur kitur neteko patirti. Ligoninėje išbuvau 20 parų, pradėjau po truputį vaikščioti ir išrašė namo. Rytojaus dieną – į darbą. Į darbąėjau pailsėdama, labai pavargdavau. Pasiuntė mane kartu su lietuvaitėmis į miško darbus šakų deginti, tai jos neleido man dirbti, sėdėjau prie laužo. Išleisdamas iš ligoninės daktaras pasakė: tavo laimė, kad kraujas ištekėjo, jei būtų patekęs į smegenis, niekas nebūtų išgelbėjęs.

Darbovietėje padarė įrašą, kad nelaimingo įvykio metu buvau atostogose (kad nusišaukti atsakomybę už sužalojimą darbe). Tokia ten buvo tvarka. Kaip vietiniai rusai sakydavo: taiga teisėjas, meška prokuroras. Galva sugijo, dantis susitvarkiau, o stuburas liko skausmingas visam gyvenimui. Jau grįžus į Lietuvą, po daugelio metų, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, dėl nepakenčiamo skausmo Kaune kreipiausi pas gydytojus pagalbos. Su gera aparatūra patikrino stuburą. Daktaras paklausė, kur taip sužalojau stuburą. Papasakojau, kas nutiko tremtyje. Sako: po laiminga žvaigžde gimei, kad dar vaikštai. Atsakiau, kad nedaug liko, gal iškentėsiu.

Naujoje gyvenvietėje

Palaidojom tremtyje (Novostroikoje) keturis tremtinius, atvežtus kartu su mumis: Juknevičių – jauną, darbingą žmogų, Kaminską, 20-metę Noreikaitę, senyvo amžiaus žmogų – Bielinį.

1957 m. rudenį visus iš taigos perkėlė į Ingos gyvenvietę, nes taigoje baigėsi medienos kirtimo darbai. Geležinkelį siauruką nukreipė kita kryptimi. Kol išardė barakus, perkėlė ir pastatė Ingoje, tremtiniai pasiliko gyventi ankstesnėje gyvenvietėje – sandėliukuose. Statybos darbai užtruko, o tremtiniai vėl rudenį šalo nekūrenamose patalpose – skylėtuose, iš lentų sukaltuose sandėliukuose – miegant plaukai prišaldavo prie sienos, nes mūsų gausi šeima susispaudę tūnojome. Aš buvau apšalusi veidą, ilgai gydžiausi, vaikščiojau apšašusi, net prognozavo, kad gal vėžys...

1958 m., po Stalino mirties, papūtė šiltesni vėjai ir daugeliui leido sugrįžti į Lietuvą. Susituokiau su tremtiniu Pranu Telksniu. Jo brolis Juozas su tėvais buvo jau laisvi ir norėjo išvykti į Lietuvą, tačiau mano vyras pasiliko dėl manęs, nes mes dar nebuvo gavę leidimo išvykti į Gimtinę, kadangi brolis Antanas dar partizanavo.

Mano vyras buvo pasitaupęs pinigų, tad nusipirkome iš lietuvių tremtinių Pilkauskų šeimos, kuri ruošėsi išvykti į Lietuvą, namą. Nutarėm pagyventi, kol mūsų (Kraujelių) šeimai bus leista grįžti į Lietuvą.

Sugrįžome į Lietuvą

Metus dar pagyvenom, bet vyro motina pradėjo prašyti, kad važiuotume į Lietuvą. Buvo nutarta, kad jei vyras laisvas, tai ir žmoną turės priregistruoti. Labai norėjosi į Lietuvą, nors kamavo prasta nuojauta. Brolis dar partizanavo. Vis dėlto paklausėm vyro motinos ir grįžom į Lietuvą. Su dideliu vargu gavome kur laikinai apsigyventi. Giminės, išskyrus dvi tetas, mūsų bijojo. Niekam nebuvo reikalingi. Bijojo, nes visus nuolat tardydavo arba verbavo siekdami sugauti paskutinį partizaną gyvą. Buvo patenkinti tik Molėtų saugumiečiai – kolaborantai. Kalbino, kad galime apsigyventi kur tik patinka, kad niekas mūsų neskriaus, o mes, „naivuoliai“, ir paklausėme, nes patys nebuvo apgavikai, tai manėme, kad ir kiti sako tiesą. Saugumiečių planas buvo aiškus – pasinaudojus grįžusia iš tremties šeima bus lengviau sugauti ir sunaikinti brolių, kurio niekaip jiems nesisekė surasti.

Prie Molėtų – Molėtune, ant ežero kranto, gražioje vietoje, atsirado nebrangiai parduodamas namukas. Labai patiko vieta, nusipirkome, šiek tiek pasiremontavome. Mano vyrą priregistravo, manęs – ne. Vyras įsidarbino statybose, aš laukiausi vaikelio. Labai greitai pastebėjome, kad esame sekami. Pradžioje gražiuoju kalbino, rašė raštelius, kad bus dovanota, tik tegu brolis pasiduoda. Antanas gerai žinojo jų planus.

Rugsėjo mėnesį mano sesuo Janina pas mus apsigyveno, nes norėjo toliau mokytis Molėtų vidurinėje mokykloje aštuntoje klasėje. Ji man daug padėjo. 1959 m. gruodžio 16 d. mums gimė pirmagimis sūnus. Labai apsidžiaugėme, pakrikštijome Jonu. Po mėnesio mūsų Jonukas sunkiai susirgo – galvytės paviršiuje atsirado votys. Gydytoja diagnozavo, kad tai kraujo užkrėtimas – labai sunki liga, iš šimto tik vienas pasveiksta. Paguldė į ligoninę, manęs neguldė, nes nemaitinau, tuo metu buvo krūtis uždegimas ir dingo pienas. Leido lankyti dieną. Migdžiau jį ant rankų, nes galvytė buvo žaizdota. Gydytoja išeidavo, liko tik seselės. Ne mano vienos vaikas ten gulėjo, buvo daugiau vaikučių. Niekaip negalėjau suprasti, kokia ten tvarka. Mano vaikelį išlaikė maždaug du mėnesius. Per tą laikotarpį nė karto nemačiau gydytojos. Liga komplikavosi, tada man viena seselė pasakė, kad saugumiečiai liepė gydytojai nesirodyti, kol vaikelis numirs. Ta seselė buvo mano vyro puseserė. Persigandau, galvoju, kas čia dabar bus... Maistelis prastas – tik kruopų nuoviras užbalintas. Nešdavau iš namų paslėpus užantyje pienelį, morkų sultis. Vieną rytą atėjau, ogi mano vaikelis visai silpnas, abiejų pusių plaučių uždegimas ir jokio gydytojo. Visą dieną laikiau ant rankų. Į vakarą ėjo blogyn, nujaučiau, kad vaikelis neišgyvens per naktį. Seselė patarė bėgti pas vyriausiąją gydytoją Apeikytę. Aš taip ir padariau. Puoliau prie gydytojos verkdama, sakau, miršta mano vaikelis. Tuo metu daktarė valgė vakarienę, metė šaukštą, paltą ant pečių – sako, bėgam. Atbėgus į palatą iš karto padarė tvarką. Vaiką su lovyte pernešė į savo kabinetą. Atsirado deguonis, suleido vaistus, nepabūgo nei saugumiečių. Mane dar parsivedė namo, davė tabletes, liepė niekam nepatikėti, o pačiai padalinti į tris dalis ir sugirdyti per naktį. Tik gydytojos Apeikytės dėka vaikelis pasveiko. Manęs neišleido namo, liepė būti prie vaiko, pakeitė maistą, vaikui pradėjo duoti gryną pieną (neskiestą). Kai vaikelis pradėjo priaugti svorio, išrašė namo. Aš tą gydytoją Apeikytę prisimenu tarsi šventąją, už ją meldžiuosi. Tai didelės pagarbos verta gydytoja...

Kai parėjau su vaikelio namo, rytojaus dieną gavau įsakymą per 24 valandas išsikraustyti atgal į Sibirą. Buvo kovo mėnuo, tiksliai neprisimenu dienos. Vyras jau buvo pašalintas iš darbo, santaupų neturėjome. Vyro motina atvažiavo aplankyti naujagimio – anūko ir susirgo plaučių uždegimu. Tai buvo baisi tragedija. Rajoninis laikraštis mane apibūdino kaip paškutinę valkatą, išvadino vagile, alkoholiike, paleistuve. Tai buvo nepakenčiamas ir labai bjaurus melas. Čekistai visai pasiuto, kad mes nepadėjome sugauti partizano – brolio Antano. Buvo pasimetę, nežinojome, ką daryti. Mano vyras Pranas nuvažiavo į Vilnių pas teisingumo ministrą pasitarti – ką daryti? „Man leidžiate Lietuvoje gyventi, o žmonos neregistruojate“. Ministras ilgai negalvodamas atsakė: „Jei nori Lietuvoje gyventi, skirkis su žmona.“ Tada mes supratome, kad Lietuvoje mums vietos nėra.

Vėl Sibire

Atsirado geri žmonės, nupirko mūsų trobelę. Pardavėme nebrangiai, leido man dar kurį laiką pagyventi su sūneliu, kol vyras ir mano tėtis Sibire suras darbą ir gyvenamąją vietą. Tėveliams irgi neatsirado vietos Lietuvoje ir artimiausiose respublikose: Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Kaliningrado srityje. Leista

gyventi tik Sibire. Mano vyras su tėčiu išvažiavo į Sibirą ieškoti vietos į Novosibirsko sritį, nes ten, kur anksčiau gyvenome, neįmanoma buvo gauti butą...

Po dviejų mėnesių klajonių po Sibirą, mano vyrui ir tėčiui pasisekė rasti vietą darbui ir būstui Novosibirsko srityje Kurundusų kolūkyje. Gavau žinią, kad galime važiuoti. Prasadėjo kelionės vargai ir „čigoniškas“ gyvenimas. Mes, šešios moterys: mama, trys seserys: Anelė, Janina ir Stefanija, ir aš su šešių mėnesių sūneliu, susikrovėm mantą ir 1960 m. gegužės viduryje iškeliavome vėl į Sibirą – į svetimą, nesvetingą kraštą. Su mažu vaikeliu tais laikais buvo labai sunku keliauti traukiniu. Vaikelio krūtimi nemaitinau, pieno įsidėjau dviem dienoms, nes daugiau negalėjau. Toliau girdžiau kondensuotą pieną, praskiestą vandeniu, maitinau sausainiukais, pamirkytais arbatoje. Kelionėje mano sūnelis susirgo ausų uždegimu. Šiaip taip pasiekėme Kurundusų stotelę, mus pasitiko mano vyras, pasikinkęs kuiną su didžiuliu vežimu mėšlui vežti. Lauke kaukė baisus vėjas, krito šlapdriba. Iš Lietuvos išvažiavome šviečiant saulei, kukavo gegutė. Prisimenu, močiutė mane palydėjo ir laimino sakydama: „Bėgi, vaikeli, nuo budelių kaip švenčiausioji Marija su kūdikiu ant rankų – nežinia kur. Niekas jūsų ten nelaukia.“ Pro ašaras nemačiau kelio.

Atvažiavom į kolūkį, baisus purvynas iki kelių, toks juodas, kad net sunku nuplauti. Lūšnelės susmegę į žemę, langai ant žemės, išdaužyti. Jauniausios sesutės, Janina ir Stefanija, dar mokinukės, o mokyklos ten jokios nėra. Rusai džiaugėsi, kad bus kam karves melžti ir kiaules šerti. Susigraudinom, nežinojome, kaip toliau pasielgti, kokios išeities, išsigelbėjimo ieškoti, kaip reikės toliau gyventi? Nežinau, kaip pas sesę Anelę atsirado išvežtų iš mūsų kaimo žmonių, kurie tuo metu gyveno Krasnojarsko krašte, Jeniseisko rajone, Maklakovo gyvenvietėje, adresas. Mes iš karto išsiuntėme paklausimą telegrama, ar galime ten važiuoti. Atsakymas buvo teigiamas. Turėjom sulaukti konteinerių Novosibirsko geležinkelio stotyje su mūsų manta. Perrašėm kitą adresą ir leidomės į naują nežinomą kelionę. Vyras pasiliko Kurunduse ir toliau ganė karves. Jie ten pasiliko, kad sutvarkytų dokumentus ir tą būstą, kuriame buvo apsigyvenę. Mes, moterys, su gerų žmonių pagalba suradom Maklakovą, pasitiko mus lietuviai, padėjo susitvarkyti tolimesnį mūsų gyvenimą. Tėvus su jauniausiomis mano sesutėmis apgyvendino tremtinių barake, o mane su sūneliu priėmė į namuką, kuriame gyveno keturios šeimos. Stasiulioniai buvo pasiruošę išvykti į Lietuvą, todėl du mėnesius pagyvenome pas juos prisiglaudę. Po dviejų mėnesių jie išvyko, o mums liko butas. Labai geri ir nuoširdūs buvo žmonės, vargo susiglaudę dėl mūsų.

Mano sūnelis vis sirgo, nunešiau į polikliniką, gydytoja apžiūrėjusi paklausė, kur taip sušaldžiau vaiką. Sakau, kad kelionėje. Klausia, iš kur atvažiavote. Sakau, iš vakarų. Ji į mane piktai pažiūrėjo ir sako: koks velnias jus čia atnešė? Aš nežinojau, ką pasakyti. Nepajutau, kaip pabiro ašaros. Tai pastebėjus, nieko daugiau neklausė. Ilgai mano vaikui ausytes skaudėjo. Išgydė dvi senutės – kaimynės baltarusės. Vėliau aš su jomis susidraugavau, man jos buvo geros ir įdomios, pasikviesdavau į svečius, prie arbatos puodelio. Jos man daug pasakodavo apie save, nes ir jas mažytes tėvai atsivežė į Sibirą. Carui valdant, buvo leista iš kitų valstybių važiuoti į Sibirą. Kas norėjo gyventi, buvo leista dirbti žemės kiek norėjo, kiek kas turėjo galimybių. Kirto miškus, kelmus rovė. Sibiro žemė derlinga, žmonės, kurie netingėjo, gyveno neblogai, laikė daug galvijų. Ir atvykėliai gerai gyveno, ir valstybei buvo didelė nauda. Ten buvo suvažiavę įvairių tautybių žmonės. Daug buvo vokiečių, suomių, lenkų, baltarusių, ir visi turtingai gyveno, nebuvo nei vagių, nei alkoholikų. Kai carą nuvertė, paėmė valdžią Stalinas, išbuožino, atėmė viską, paliko kaip stovi, padarė elgetom.

Taip pradėjome naują gyvenimą, susipažinome su kaimynais. Aš rimto darbo negalėjau dirbti, mūsų Jonukas nuolat sirgo – klimato pasikeitimas jį labai kankino. Iki mokyklinio amžiaus sirgo šešis kartus: plaučių uždegimas, angina nuolat kankino, nuo vaikų užsikrėtė ir susirgo gelta, maniau, kad neužauginsiu aš jo. Atsparesnis ligom pasidarė nuo šešių metų, tada įsidarbinau savaitiniame vaikų darželyje auklėtoja, ten man buvo gerai, galėjau ir Jonuką pasiimti, bet nenorėjau, kad labai priprastų prie svetimos kalbos. Prižiūrėjo jį mano mama, jam dainuodavo lopšines, žiemą per didelius šalčius Jonukas pasilikdavo pas močiutę ir su ja miegodavo. Į parduotuves abu eidavo ir dabar jis prisimena močiutę kaip labai mielą, brangią mamytę. Kalba apie ją su didele pagarba. Močiutės pasakyti žodžiai jo atmintyje, patys gražiausi ir teisingiausi... Mylėjo ir senelį. Klausdavau, ar pabučiuoji senelį, sakydavo: „... tai kad senelio ūsai duria (senelis augino ūsus), mes tik pažaidžiame ir pasikalbame „vyriškai“. Palyginus su Inga-Inginku, Maklakove sąlygos buvo geresnės. Tačiau čia šalčiai stipresni, todėl darbininkams mokėjo priedą – šiaurinius. Darbininkų niekada nebuvo per daug. Vasarą atvažiudavo verbuotų. Maklakove veikė du medžio apdirbimo kombinatai. Medžiai plaukė Jenisejaus upe. Mano vyras dirbo avarinėje brigadoje – paduodavo iš ūpės sėlius į kombinatus. Vieną kartą per neatsargumą buvo įkritęs į upę... išsigelbėjo. Dažnai ir naktimis iškviesdavo į darbą. Darbai buvo pavojingi, daug lietuvių darbuose žuvo. Tremtiniai – pigi darbo jėga.

Kad ir kaip nesvetingai mus sugrįžusius priėmė Lietuva, mes vis tiek jos labai ilgėjomės ir svajojom vėl kada nors sugrįžti. Laiškai iš Lietuvos buvo labai laukiami ir brangūs. Sesuo Bronė buvo ištekėjusi ir jau gyveno Lietuvoje, Dvarčionyse, Vilniaus pakraštyje. 1962 m. sesuo Janina, baigusi vidurinę mokyklą Maklakove, ketino studijuoti Lietuvoje. Ją išvykti iš Maklakovo skatino ir mama, nes nenorėjo, kad čia studijuotų rusų kalba. 1962 m. ji su kita lietuvių šeima išvyko į Lietuvą ir Kaune ketino studijuoti mediciną. Išlaikė egzaminus, bet mandatinės komisijos pirmininkas paklausė, kodėl jos tėvai gyvena Sibire. Taigi, teko ieškoti kitos išeities ir gerų žmonių pagalba buvo palydėta į Lietuvos veterinarijos akademiją. Studijos jai sekėsi puikiai, bet brolis Antanas dar partizanavo, o KGB-istai jai nedavė ramybės. Įvairiais trukdymais ir nuolatiniais tardymais neleido ramiai studijuoti, gąsdino išmesti iš Akademijos ir išsiųsti atgal pas tėvus, jei nepadės surasti brolio. Laukėme iš jos laiškų ir nerimavome dėl jos likimo. 1965 m. pavasarį sulaukėme baisios žinios, kad žuvo brolis Antanas. Tai buvo siaubinga žinia, nors nieko kito negalėjome tikėtis...

Mes visi jį labai mylėjome ir jis mus mylėjo, nė vieno šeimos nario nebuvo įžeidęs. Su tėveliais ir močiute labai pagarbiai elgdavosi. Ir mus, sesutes, mylėjo, visada, kai norėdavo ką pamokančio pasakyti, stengdavosi švelniai, kad neįžeistų. Su visais rasdavo bendrą kalbą, nepraeidavo pro šalį neužkalbinęs nei mažo, nei seno, visus gerbė ir mylėjo. Ir jį žmonės mylėjo.

Ne kiekvienas sugebėjo tiek metų, tokiomis baisiomis sąlygomis išgyventi, kai mirtis sekiojo kiekviename žingsnyje. Tai buvo geležinės valios, stiprių nervų ir šventos kantrybės žmogus, ėjo drąsiai pasirinktu keliu už teisybę, tikėjimą ir mylimą Tėvynę Lietuvą. Mirti jis nebijojo, visada sakydavo: bijau tik, kad per kokią apgaulę „budeliai“ nepaimtų gyvo, ir labai prašė, kad surastume jo kaulus ir tinkamai palaidotume. Šito jo prašymo, kad ir labai stengėmės, negalėjome įvykdyti. Lietuva jau nebe ta, už kurią kovojome.

Grįžome į Lietuvą

1967 m. sugrįžome į išsvajotąją Lietuvą. Brolis jau nebuvo gyvo, todėl ir kličių lyg ir netirėjo būti. Deja...

Mano sūneliui Jonui atėjo laikas eiti į mokyklą. Į rusišką nenorėjome leisti, nes grėsė surusėjimas. Niekas mūsų čia nelaukė. Pranas dirbo prie galvijų fermoje su protiškai atsilikusiais ligoniais. Reikėjo jais pasirūpinti ir prižiūrėti kaip ligonius. Ryte paimdavo juos iš skyriaus, vakare parvesdavo į skyrių. Jie nebuvo pavojingi, apgydyti, labai sąžiningi ir darbštūs. Aš vadovavau triušų fermai. Triušius auginom eksperimentiniams tyrimams. Apsigyvenom Naujosios Vilnios psichiatrinės ligoninės filialo (buvusiame grafo Tiškevičiaus akmeniniame pastate) antrame aukšte, šaltame ir drėgname vieno kambario ir virtuvės bute su pajuodavusiais nuo pelėsių kampais, bendru sanitariniu mazgu ir psichiatrijos ligonine pirmajame aukšte. Namas buvo aptvertas vieline tvora, kad ligoniai nepabėgtų. Gyvenome kartu su tėvais ir jaunesniąja sesute Stefanija, o vėliau prisiglaudė ir studijas baigusi sesuo Janina. Aš laukiausi antro kūdikio.

Taigi, mūsų šeimoje buvo septyni žmonės ir dar vienas ruošėsi gimti. Vietinis ligoninės daktaras įspėjo, kad mūsų būstas mažam kūdikiui netinkamas ir patarė susirasti kitą vietą. Paklausėme šio patarimo ir išvažiavome į Kaišiadoris. Mūsų išvykimas buvo didžiulė klaida – po trijų mėnesių Kairėnuose panaikino pagalbinį ūkį, Kairėnus prijungė prie Vilniaus. Padarė VU botanikos sodą, o gyventojus aprūpino butais Vilniaus mieste. O mes nuo vilko bėgom, ant meškos užbėgom... Kaišiadoryse mus laikinai apgyvendino barake be apšildymo, be vandens, ne visada ir elektra buvo. Virtuvė apgriuvusi, kai būdavo elektra, valgi gamindavau ant elektrinės plytelės, o kai dingdavo elektra, tai kaip nori... Gimė antras sūnelis. Vyras įsidarbino prie statybų, Jonukas pradėjo lankyti Kaišiadorių vidurinę mokyklą. Aš su mažuoju Sauliumi šeiminkavau namuose. Vėliau įsidarbinau kiemsarge, dirbau vakarais iki vėlumos ir ryte anksti keldavausi ir eidavau valyti, iki vyrui išeinant į darbą. Taigi, tris metus teko vargti kryžiaus kelius tame barake be patogumų su mažais vaikais, kol gavom dviejų kambarių butuką ketvirtame aukšte prie pat geležinkelio linijos, šiaurės pusėje. Žiemą būdavo labai šalta, lauko siena rasdavo. Penkis metus išgyvenome tame išsvajotame bute.

1977 m. darbe, statybose, per nelaimingą atsitikimą žuvo mano vyras.

Mažajam ėjo devinti metukai, aš dėl streso susirgau cukriniu diabetu, griuvo mano gyvenimas. Likau su vaikais be rūpintojėlio. Dirbti galėjau tik valytoja, nes turėjau rūpintis sūnumis. Vyro darbovietė už padarytą žalą mokėjo man tik 13 rublių į mėnesį. Baigęs vidurinę mokyklą Jonas išvažiavo į Vilnių studijuoti. Saulius dar mokėsi Kaišiadorių vidurinėje mokykloje, lankė pramoginius šokius, laisvais vakarais man padėdavo dirbti. Dirbau antraeilėse pareigose valytoja, nes sunkaus darbo negalėjau dirbti, o iš vieno etato neįmanoma buvo pragyventi.

Sesuo Janina užregistravo mane pas statybos ministrą prašyti pagalbos. Priėmė mane maloniai. Avariją, kurioje žuvo mano vyras, gerai žinojo, nes tai buvo pirma tokia sunki statybose avarija ir be ministerijos nurodymo negalima buvo iš įvykio vietos judinti žuvusiojo. Atvažiavusi komisija surašė aktą, tik tada leido paimti ir nuvežti į lavoninę. Tik tada man buvo pranešta.

Sunku žodžiais apsaityti, ką tada aš jaučiau, kaip išgyvenau šią kraupią žinią. Jokių minčių nekildavo, kad mano vyrui galėtų atsitikti tokia nelaimė. Buvo tvarkingas, atsargus, negeriantis darbe žmogus ir apskritai nebuvo alkoholio mėgėjas.

Ministras paklausė: kiek darbovietė moka vaikams? Sakau – 13 rublių. Ministras paaiškino man, kad darbovietė turėjo mokėti vyro uždarbio vidurkį iki vaikų pilnametystės ir, jei mokysis – toliau, iki baigęs studijas. Vyras dėl tos avarijos visai nekaltas, jis nepažeidė darbo drausmės ir darbo sąlygų. Paklausė, kas vedė bylą. Atsakiau, kad Artūras Paulauskas (tada jis dirbo Kaišiadoryse prokuroru, buvo vedęs kaišiadoretę). Ministras tik ranka numojo, atseit, nėra ką kalbėti. Pagalvojęs pasakė: pabandyčiau, gal dar ne vėlu, padėsiu, kiek leis galimybės. Bandė susiskambinti keliose vietose, galiausiai pasiuntė mane į kažkokią įstaigą. Sesuo Janina mane nuvedė, ten paaiškinau situaciją, kad mano vyras ir vaikų tėvas žuvo darbe, liko du nepilnamečiai sūnūs. Vienas jau mokėsi aukštojoje. Paprašiau pagalbos, nes viena neįstengiu jų aprūpinti. Gavau atsakymą: jei nėra galimybių mokytis, tegu eina dirbti. Gavau kaip mazgote per veidą, ir išėjau nieko nepešusi.

Po kiek laiko gavau iš ministro laišką, kad prie geriausių norų niekuo negali padėti. Pasiūlė padėti sūnui, kuris studijuoja, švenčių progomis iš savo fondo truputį padėti, o man atsiuntė dokumentą į poilsio namus su mažuoju sūneliu nemokamai pasigydyti. Labai norėjau nuvažiuoti į Palangą į sanatoriją pasigydyti, nunešiau tą dokumentą į statybininkų kontorą, parašiau pareiškimą, gavau gruodžio mėnesiui kelialapį, kada jau nebuvo galimybės ilsėtis Palangoje. Taip ir nepasinaudojau jų paslaugomis, daugiau ten nesilankiau. Viršininkas pasiūlė darbą – jų kontorą valyti. Nesutikau. O ministras labai padėjo mano studijuojančiam sūnui. Kiekvienos šventės proga, išskyrus tik šv. Kalėdas ir šv. Velykas, mano studentas gaudavo po 50 rublių. Tada tai buvo dideli pinigai. Tai buvo vienintelis žmogus, išskyrus artimuosius,

kuris mane ir mano vaikus suprato, užjautė ir padėjo nelaimėje. Už tai aš ir mano sūnus Jonas labai dėkingi. Sesei Janinai dėkinga, kad mane pas jį nuvedė, viena nebūčiau įstengusi to padaryti.

Gyvenimas pilnas sunkumų ir netikėtumų, ir toliau jų neišvengiau. Su amžiumi prasidėjo ligos, operacijos. Po pirmos operacijos Vilniaus Antakalnio klinikose sunkiai išsikapsčiau. Iš ligoninės mane išrašė su puliuojančia žaizda. Gydytojai tvirtino, kad negyja dėl diabeto, kad reikia laiko, namuose turėtų sugyti. Dirbau pusę metų su puliuojančia žaizda. Pasisamdžiau medicinos sesutę, kuri kasdien perrišinėjo. Jos dėka pasisekė išgyventi. Sykį pakliuvau į Kaišiadorių ligoninę, daktarai pastebėjo, kad aš su puliuojančia žaizda. Paaiškėjo, kad pūliavimas visai ne nuo diabeto, o nuo siūlų, po operacijos organizmas atmetinėjo, dėl to žaizda negijo, supūliavo. Daktaras Baliutavičius atliko operaciją, pašalino siūlus ir vėl užsiūvo kitais siūlais, žaizda užgijo.

Po to dar turėjau aštuonias gana sudėtingas operacijas, bet nė viena siūlė nepūliavo. Jau sulaukiau 85 metų, dar gyva, tris vyrus palaidojau. Už antro vyro ištekėjau būdama 58 metų. Abu buvome vienmečiai – našliai, tremtiniai. Jo sesuo buvo gera mano draugė ir prikalbino mane ištekėti už jos brolio Albino. Vaikai jau buvo savarankiški, vyresnis – šeimą sukūręs, jaunesnis Saulius kariuomenėje tarnavo. Abu man patarė. Sako, mes turime savo gyvenimą, o tu, mama, daryk, kaip tau atrodo geriau.

Gyvenom gerai ir vaikai buvo patenkinti. Mano tėveliai dar buvo abu gyvi ir sesutės lankydamo mus. Tik neilgai pasidžiaugėm gyvenimu. Du su puse metų pagyvenome ir palaidojau pačiu gražiausiu laiku, kada Lietuva jau buvo laisva. Džiaugėmės, kad po tokios vergijos, pagaliau, nors senatvėje, pagyvėnsime laisvoje Lietuvoje. Deja, mano Albino plaučius jau graužė vėžys. Skausmo nejautė, bet kankino kosulys.

Sugrįžau į Kaišiadoris. Sūnus Saulius jau buvo baigęs tarnybą kariuomenėje, labai apsidžiaugė, kad sugrįžau.

Prisimenu, važiauvau į Vilnių aplankyti sergančios mamos ir Gedimino bokšte pamačiau plevėsuojančią trispalvę. Negalėjau sulaikyti džiaugsmo ašarų, mama taip pat džiaugėsi, sako – „...ir Katedrą gražino... Jei pasveiksiu, paprašysiu Benių (Janinos vyrą), kad nuveštų į Katedrą pasimelsti už Antaniuką. Juk išsipildė jo žodžiai: *Lietuva bus laisva! Aš gal nesulauksiu – Jūs sulauksite!* Jis nesulaukė.“ Pasikalbėjome, prisiminėme, kaip mūsų troboje prie parneštos vėliavos partizanai ir visa mūsų šeima davėm priesaiką Tėvynei Lietuvai. Paguodžiau mamą, kad pasveiks, dar pasidžiaugsim laisva Lietuva... Sako – „Dievas žino... dar norėčiau pagyventi...“

Ji buvo tikinti. Tai buvo paskutiniai jos žodžiai man, paskutinis pasimatymas su ja. Su nerimu išvažiauvu namo į Kaišiadoris. Buvo neramu. Už kelių dienų gavau žinią, kad Mama ligoninėje, jaučiasi blogai. Nuvažiauvu vakare į ligoninę, buvo vėlus metas, aptarėme, ką darysime. Ryte Janina sako – dėl visa ko pasilik pas mus, pasiūk Mamai įkapes (suknelę), buvo nupirktą medžiaga. Ne dabar, tai visvien kažkada reikės... Tada dar nebuvo parduotuvių, kur galima būtų įsigyti rūbų mirusiems. Ryte dukterėčia Gražina paskambino, kad mama reanimacijoje ir jaučiasi blogai. Aš sėdau siūti suknelę, o tėtis meldžiasi, kalba rožinį.

Suskambo telefonas, pakėliau ragelį, Janina verkdamą pranešė, kad mirė Mamutė. Verkdama pranešiau tėčiui, o tėtis rankoje laiko mamutės „drauge“ – kanarėlę, irgi jau negyvą. Sako: „Va, mirė mūsų dainininkė...“ Tėtis pravirko, sako, nespėjau ir atsisveikinti.

Mirties priežastis – ligoninėje trūko apendicitas. Operavo tik kitą dieną 12 val. Nuo intoksikacijos po paros mirė. Tuo metu Janina buvo pas Mamutę. Ji labai apsidžiaugė, kad atėjo dukra. Lankydamą mamą, nusinešė baltą chalata, buvo pasiruošusi pabudėti, jei taip atsitiktų, uždegti žvakę. Janinai neleido pasilikti palatoje prie mirštančios motinos, išstūmė iš palatos. Jinai pasiliko koridoriuje, prie durų. Netrukus išgirdo šurmulį palatoje ir bandė įsiveržti į vidų. Pamatė, kad mirštančią motiną bando reanimuoti gal kokie šeši žmonės baltais chalatais. Janina paprašė, kad leistų uždegti žvakę. Neleido, išstūmė pro duris. Tik po keliolikos minučių įleido... Mamutė jau buvo uždegtą paklode. Tai buvo žiauru – neleisti dukrai pasilikti prie mirštančios motinos... Tai buvo 1989 m. gegužės 6 d.

Po keleto metų Saulius vedė, o aš išvažiauvu į Vilnių, prisiglaudžiau tremtinių namuose. Buvau parašiusi prašymą butui gauti. Čia gyveno daug to paties likimo garbingų žmonių: rašytojas Alekna, mokytojų seminarijos direktorius Mičiulis, partizanas Trakimas su žmona, partizanas Žukauskas, Masiukonis, Šiuša, kitų pavardžių jau neprisimenu, Marytė Štarulytė – buvusi partizanė. Visi dar buvo stiprūs, sveiki, įdomūs. Sekmadieniais pas mus atvažiuodavo Monsinoras Vasiliauskas. Jis koncelebruodavo šv. Mišias. Aplankydavo žurnalistai, žmonės iš užsienio ir šiap daug garbingų svečių. Savo režisierių turėjome, filmuodavo įvairiomis progomis, jis buvo kaip metraštininkas. Daug keliavome, žinoma, tik po Lietuvą, dabar jau iš mano pažįstamų nė vieno nebėra, visi išmirė.

2000 m. susipažinau su būsimu trečiuoju vyru. Tai buvo garbingo amžiaus žmogus, buvęs Vorkutos politinis kalinys, karys savanoris, Lietuvos patriotas, nuoširdus, malonus žmogus, inžinierius, našlys, savo vaikų neturėjo. Du metus iš Kauno važinėjo pas mane, kalbino tekėti už jo. Turėjo Kaune trijų kambarių butą. Aš taip pat laukiau Vilniuje buto. Nenorėjau išvažiuoti iš Vilniaus, tai buvo man antri namai. Čia vaikai, tėvai palaidoti, dvi sesutės su šeimomis gyvena.

2002 m. nuėjau į savivaldybę pasiteirauti, kada galėtų man paskirti butą. Tarnautoja labai nemandagiai man paaiškino, kad jei jau turiu stogą virš galvos, tai ko čia ieškau... Butai čia priklauso tik grįžtantiems iš Sibiro. Išėjau su ašaromis akyse, pasitariau su savais ir nutariau tekėti už Juozo.

Jis buvo vyresnis 17 metų, aš jau turėjau 72 metus. Susituokėm, gražiai pragyvenome 13 metų. Sveikata abiejų menkėjo, bet vienas kitam padėdavome pasiguosdami, užjausdami vienas kitą, ir pabendrauti buvo su kuo, juk sūnūs turėjo šeimas, vaikus, savo rūpesčius, nebuvo laiko jiems prie manęs sėdėti.

Po trijų santuokos metų gavau žiną, kad valstybė skyrė man Vilniuje vieno kambario butą. Kadangi abiejų sveikata silpnėjo, daug negalvodami persikraustėme į Vilnių, prie vaikų, nes mums jau buvo reikalinga pagalba.

Gražiai sutarėme, viens kitą supratome. Juozas mano vaikus mylėjo, nes savo vaikų neturėjo, vadino juos „mano išsvajoti sūnūs“. Vaikai jį taip pat nuoširdžiai mylėjo.

Mirė 2015 m., eidamas 102-uosius metus. Likau viena tarp keturių sienų. Labai man jo trūksta. Mielas, brangus buvo žmogus, buvau su juo laiminga.

Vilnius, 2016 m.

Parengė laisvės kovų dalyvė, habil dr. Janina Šyvokienė